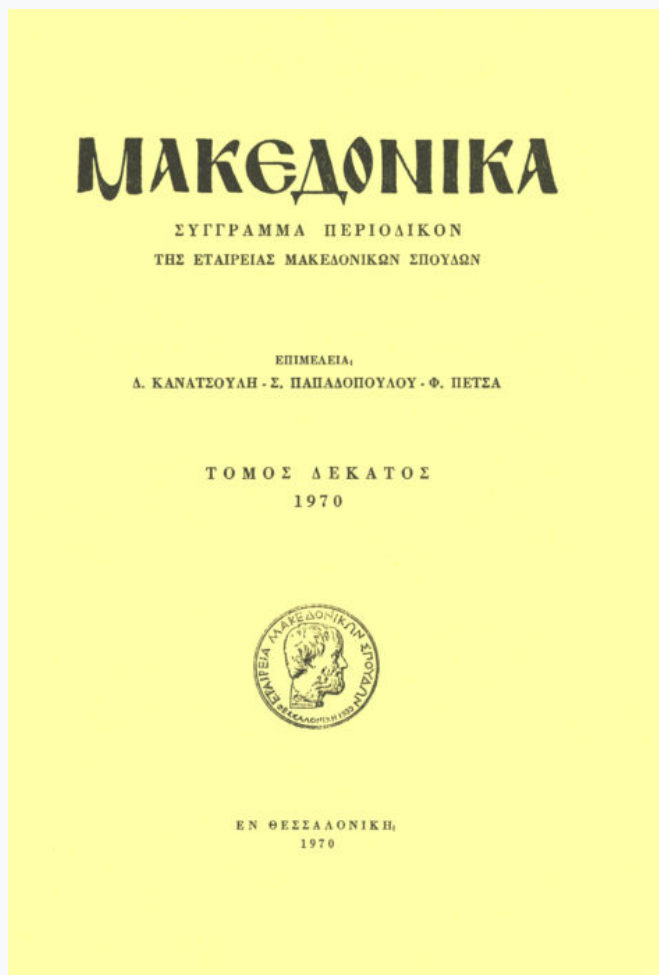

Μακεδονικά

Τόμ. 10, Αρ. 1 (1970)

Παύλου Τσάμη, Ιερή γη, Α' βραβείον διηγήματος
Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών

Κωνσταντίνος Αν. Βαβούσκος

doi: [10.12681/makedonika.795](https://doi.org/10.12681/makedonika.795)

Copyright © 2015, Κωνσταντίνος Αν. Βαβούσκος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βαβούσκος Κ. Α. (2015). Παύλου Τσάμη, Ιερή γη, Α' βραβείον διηγήματος Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. *Μακεδονικά*, 10(1), 308–312. <https://doi.org/10.12681/makedonika.795>

ἐκ τῶν ὁποίων σήμερον σφάζεται ναὸς ἢ ἐπιδιωρθωμένος εἰς μέγα μέρος ἢ ὡς νέον κτίσμα ἐπὶ παλαιῶν ἔρειπῶν ἢ μόνον εἰς ἔρειπα.

Ἡ τρίτη ὑποδιαίρεσις αὐτῆ τοῦ τελευταίου μέρους τοῦ ἔργου, περιγράφουσα τὰς μονὰς καὶ τοὺς ναοὺς, ἱκανοποιεῖ τὸ γενικώτερον αἶτημα περὶ μιᾶς ἐπισκοπῆσεως τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἰς τὴν Βέροιαν καὶ τὴν περιοχὴν τῆς ἐν μέρει βεβαίως μόνον, διότι τὰ περὶ αὐτῶν διδόμενα στοιχεῖα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἱστορικά, χωρὶς κατ'ὧψεις, τοιχογραφίας καὶ κινητὰ ἀντικείμενα. Ἀπὸ ἱστορικῆς ὁμῶς ἀπόψεως ἀποτελεῖ πράγματι καλὸν ὁδηγὸν διὰ τὸν εἰδικὸν ἔρευνήτην, ὁ ὁποῖος θὰ ἤθελε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν μελέτην τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Βεροίας, καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ συγγραφέως (βλ. σ. 144 εἰς τέλος).

Ἐν γένει ὁ Β' τόμος οὗτος τοῦ ἔργου εἶναι πολὺ καλῦτερος τοῦ πρώτου καὶ χρησιμώτερος εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἡ ἱστορία πόλεων εἴτε μεγαλυτέρων, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη (βλ. Ἀ λ ε ξ ἂ ν δ ρ ο υ Ν. Λ έ τ σ α, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης. Τόμ. I-II, Θεσσαλονίκη 1961-1963) εἴτε μικροτέρων, ὅπως ἡ Βέροια, ὡς εἶδος ἱστοριογραφίας, εἶναι χρησιμωτάτη εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν συγκεντρώνει διεσπαρμένον γενικῆς ἱστορίας καὶ δυσεὶρητον τοπικῆς ἱστορίας ὕλικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ δίδει τοπικὴν εἰκόνα τοῦ βίου τοῦ Ἑθνους εἰς ὀρισμένην ἐποχὴν. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἱστοριογραφίας, ὅταν δὲν δύναται νὰ παρουσιάσῃ ἔργα μνημειώδους χαρακτῆρος, ὅπως εἶναι π.χ. τὸ ἔργον τοῦ P. L e m e r l e Philippes et la Macédoine Orientale à l'époque chrétienne et byzantine, Paris 1945, τοῦλάχιστον ἀποτελεῖ ὀρυχείον πληροφοριῶν διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν.

Ὁ συγρ. τοῦ ὑπὸ κρίσιν ἔργου ἐπέτυχε πολὺ περισσότερα τῆς τελευταίας περιπτώσεως. Μὲ τὴν γνωστὴν ἤδη δύναμιν του ἐργασίας εἰργάσθη ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐπιπόνως, ὑπερενίκησεν ὅλας τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἰς τὴν ἐπαρχίαν, συνέλεξε πλῆθος πληροφοριῶν, διεξῆλθε μεγάλην βιβλιογραφίαν καὶ παρουσίασεν ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ σημαντικώτερον μιᾶς ἀπλῆς συγκεντρώσεως ὕλικου. Τοῦτο, διότι ἐπεξεργάσθη κριτικῶς τὰς πηγὰς του, διήρесе καλῶς τὴν ὕλην του, ἔλαβεν ἰδίαν θέσιν ἔναντι τῶν γνώμῶν τῆς βιβλιογραφίας του καὶ οὕτω παρουσίασε ἀρκετὰ σαφῆ εἰκόνα τοῦ βυζαντινοῦ βίου τῆς Βεροίας. Εὐχόμεθα εἰς αὐτὸν μεγαλῦτεράν ἐπιτυχίαν εἰς τὸν Γ' τόμον τοῦ ἔργου.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

Π α ὐ λ ο υ Τ σ ἂ μ η, 'Ιερή Γῆ, Α' Βραβεῖον διηγήματος Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἐκδοσις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Λογοτεχνικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθ. 6, Θεσσαλονίκη 1970, σελ. 390.

Ὁ Παῦλος Τσάμης ἐγεννήθη εἰς τὸ Πισοδέριον Φλωρίνης, εἰς τὸ ὁποῖον διῆλθε τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν, ἀποφοιτήσας ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος Μοδέστειον σχολῆν, ἣ ὁποία ἐλειτούργει ἐπὶ τῶν παιδικῶν του ἐτῶν καὶ λειτουργεῖ εἰσέτι ὡς δημοτικὸν Σχολεῖον. Θὰ ἦτο ἴσως ἀδύνατον εἰς τὸν ἀναγνώστην τοῦ βιβλίου τούτου νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ἂν δὲν ἐγνώριζε προηγουμένως τὸ πλαισίον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη καὶ ἐγαλουχήθη ὁ συγγραφεὺς του.

Τὸ Πισοδέριον ὑπῆρξεν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐκ τῶν γνωστοτάτων χωρίων τῆς Μακεδονίας, ἐκτισμένον ἐπὶ ὕψους 1460 μ. καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἣ ὁποία συνδέει τὸ Μοναστήριον διὰ τῆς Φλωρίνης, μὲ τὴν Κορυτσάν καὶ τὴν Καστορίαν. Ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου οἱ κάτοικοι του ἀνέπτυξαν ἐμπορικὴν δραστηριότητα, τὴν ὁποίαν μετέφερον καὶ εἰς ἄλλα μῆματα τῆς Μακεδονίας, τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἰμου καὶ πέραν ταύτης. Ἐκ τῆς δραστηριότητος ταύτης ἀπέκτισαν εὐμάρειαν, ἣ ὁποία κατεφαίνετο εἰς τὰς ἀρχοντικὰς οἰκίας καὶ

εἰς τὰ σχολεῖα των. Τὸ Πισοδέριον ὑπῆρξε προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἐθνικὴ συνειδησις τῶν βλαχοφώνων κατοίκων του ὑπῆρξεν ὑποδειγματικὴ, ἐξεδηλώθη δὲ κατὰ τρόπον λαμπρὸν κατὰ τὴν κρίσιμον καμπὴν τῆς νεωτέρας ἱστορίας τοῦ ἔθνους, ἥτοι κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος ἔθεσεν εἰς δοκιμασίαν τὸν ἀλύτρωτον Μακεδονικὸν Ἑλληνισμόν. Τότε ἀκριβῶς τὸ Πισοδέριον κατέστη προμαχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰς τὴν καιρίαν γεωγραφικὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν, ἀπρόσβλητος ἐκ μέρους τῶν κοιματᾶξήδων λόγῳ καὶ τῆς ἀξιολόγου ἐνόπλου δυνάμεως, τὴν ὁποίαν συνεκρότουν οἱ μάχιοι κάτοικοί του καὶ ἡ ὁποία ἐλάμβανε μέρος εἰς πολλὰς μάχας τῆς περιοχῆς. Τοιοῦτοτρόπως τὸ Πισοδέριον ἐξειλίχθη συγχρόνως εἰς ἔμπεδον, κέντρον πληροφοριῶν καὶ ἀνεφοδιασμοῦ καὶ εἰς ἐκπαιδευτήριον τοῦ μαχομένου Μακεδονικοῦ ἔθνους, εἰς τὸ ὁποῖον κατέφευγον τὰ ἑλληνικὰ σώματα πρὸς ἀνάπαυσιν, ἀνεφοδιασμόν καὶ λῆψιν ὁδηγίων.

Κεφαλὴ τοῦ Ἀγῶνος τούτου εἰς τὴν περιοχὴν ὑπῆρξεν ὁ ἱερεὺς τοῦ κεφαλοχωρίου Παπα-Σταύρος Τσάμης, θεὸς ἐκ πατρὸς τοῦ συγγραφέως. Αὐτὸς ἦτο ὁ τὰ πάντα φροντίζων καὶ περὶ πάντων ἀσχολούμενος. Τὸ τέλος του ὑπῆρξε τραγικόν, διότι ὑπῆρξε μὲν ἀτρόμητος, ἀλλὰ δυστυχῶς εὐπιστος, ἡ εὐπιστία του δὲ αὐτὴ τὸν ὠδήγησεν εἰς θανάσιμον παγίδα τῶν Βουλγάρων κοιματᾶξήδων, τὴν ὁποίαν δραματικώτατα περιγράφει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ σχετικὸν κεφάλαιον τοῦ βιβλίου του (σ. 350 κ.έ.). Τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἶναι τὸ αὐθεντικότερον ἐξ ὧν ἐγράφησαν περὶ τοῦ τέλους τοῦ ἐθνομάρτυρος τούτου, ὁ ὁποῖος κατέλιπε φήμην ἐνδοξον τόσον εἰς τὴν περιοχὴν, ὅσον καὶ εἰς τὸ Πανελλήνιον. Ἡ προτομή του, εὐγνώμων προσφορά τοῦ ἔθνους, ὑψοῦται ἐπὶ τῆς βίγλας Πισοδερίου, φρουρὸς τῆς Μακεδονίας, τὴν ὁποίαν διὰ τοῦ αἱματός του καθηγίασε.

Εἰς τοιαύτην ἀτμόσφαιραν ἐθνικοῦ παλμοῦ ἠνδρώθη ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τούτου Παῦλος Τσάμης. Παιδιόθεν ἔμαθε λεπτομερῶς ὅσα ἔμελλεν ἀργότερον νὰ ἐξιστορήσῃ. Διότι, πράγματι, τὸ βιβλίον του ἀποτελεῖται μὲν ἐκ διηγημάτων τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, κατὰ βάθος ὅμως εἶναι ἱστορία τῶν σπουδαιότερων φάσεων καὶ γεγονότων αὐτοῦ, τὰς σχετικὰς περὶ τῶν ὁποίων πληροφορίας εἶχεν ἐκ πρώτης καὶ ἀσφαλὸς χειρὸς. Τοιούτοτρόπως διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τοῦ βιβλίου τούτου ἐκτυλίσσεται ἡ πραγματικὴ ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, οὐχὶ ἐκείνη ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῶν ἐπισήμων ἀρχείων καὶ διατυπώται μὲ ἀχρωμὸν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ ἐκείνη ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῆς πραγματικῆς ζωῆς καὶ περιγράφεται μὲ θερμὴν καὶ ζωντανὴν γλῶσσαν. Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἐνδόλως τίθεται ἐν ἀμφιβόλῳ, ὥς ἐκ τοῦ τρόπου τούτου ἐμφανίσσεως τῶν γεγονότων. Διότι, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπεδίωξεν, ὡς νομίζω, ὁ συγγραφεὺς δὲν ὑπῆρξεν ἡ συγγραφὴ ἐπισήμου ἱστορίας, ἀλλὰ ἡ παράδοσις εἰς τὸ ἔθνος τῆς ζωντανῆς εἰκόνας ὀρισμένης περιόδου μὲ χρώματα ἔντονα, μὲ διακυμάνσεις συναισθημάτων, μὲ παρουσιάσιν χαρακτήρων ἐχόντων ἐντονον τὴν ἐκδηλωσιν τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν. Ἔργον δυσχερὲς δι' ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε γόνος ἀγωνιστῶν καὶ θυμάτων τοῦ Ἀγῶνος, δι' ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος συναισθηματικῶς τοῦλάχιστον δὲν θά ἠδύνατο νὰ ἀποδεσμευθῇ ἀπὸ τὰς ἐντυπώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἐδημιουργοῦν ἐκ τοῦ ἀσφαλούς τὴν διακεκρυμμένην ἐθνικὴν του συνείδησιν. Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ συγγραφεὺς, χωρὶς νὰ ἀποδεσμευθῇ πλήρως τῆς συνασθηματικότητος ταύτης, κατάρθωσε νὰ παρουσιάσῃ κατὰ τρόπον ἄσπογον τὰ γεγονότα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν ταῦτα ἀληθῆ πρώτην ὕλην διὰ τοὺς ἱστορικοὺς, ἀληθὲς ἐνττύπωμα πατριδογνωσίας διὰ τοὺς ἑλληνοπαῖδας καὶ ἀληθὴ μυσταγωγία διὰ τοὺς ὀρίμους.

Ταῦτα πάντα ἡ ἴτα δύνατον νὰ ἀναμείνωται ἐνδεχομένως ἀπὸ ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἠνάλωσε τὴν ζωὴν του εἰς τὴν συλλογὴν πληροφοριῶν καὶ εἰς τὴν ἔρευναν ζωτικωτάτου τομέως τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἐκπλήσσει εἶναι ἡ λογοτεχνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου. Χωρὶς νὰ εἶμαι εἰδικὸς εἰς τὰ λογοτεχνικὰ ζητήματα, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦν ἁπλῶς τὸ αἰσθητήριον τοῦ κοινοῦ ἀναγνώστου, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ τόνισω τὴν γλαφυρότητα τοῦ ὅρου, τὸ συναρπαστικὸν τῆς ἐκφράσεως καὶ τὸ δύνατον τῆς συγκινήσεως,

ἡ ὁποία μετατίθεται ἐκ τοῦ κεμένου, ἦτοι τὰς ἀρετὰς αἱ ὁποῖαι διανυλακώνουν τὸ ὥραϊον αὐτοῦ βιβλίον, τὸ ὁποῖον δικαίως ἀπέσπασε τὸ πρῶτον βραβεῖον διηγήματος τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.

Τὸ βιβλίον περιέχει εἴκοσι δύο διηγήματα, ἐξιστοροῦντα εἴκοσι δύο ἀντιστοίχους φάσεις τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Εἰς τὸ πρῶτον, ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ τουρβᾶς τοῦ Ντίνα» περιγράφεται κατὰ τρόπον δραματικόν, ἡ μεταφορὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ Παύλου Μελά εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπους Πισοδερίου. Ἡ σκηνὴ τῆς ὑποδοχῆς τῆς κεφαλῆς ἐκ μέρους τοῦ Παπα-Σταύρου Τσάμη καὶ ἡ αὐτοσχέδιος ἐν κρυπτῷ νεκρώσιμος ἀκολουθία προκαλοῦν ρίγη συγκινήσεως καὶ ζωντανεῖουν ἐπ' ὀλίγον τὸ δρᾶμα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποφασιστικότητά τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς. Τὸ δεύτερον διήγημα ἐπιγράφεται «ἡ δασκάλα τῆς Μπογδάντσας». Ἡ Μπογδάντσα εὐρίσκεται σήμερον ἐπὶ γιουγκοσλαβικοῦ ἐδάφους ἐναντι τοῦ μεθοριακοῦ χωρίου Εὐζωνοί. Χωρίον σλαυόφωνον, ἀλλὰ ἑλληνικόν μετ' ἐξαιρετον τότε ἐθνικὴν δρᾶσιν. Εἰς τὸ διήγημα τοῦτο περιγράφεται ἡ ἥρωϊς ἡ δράσις τῆς διδασκαλίσσης Χατζηγωργίου καὶ ὁ τραγικὸς θάνατος αὐτῆς. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ διηγήματος τούτου ὡς καὶ τοῦ εἰκοστοῦ, «Οἱ ἐθνομάρτυρες τοῦ Μενουικίου», μεταφέρει εἰς κόσμον καταπληκτικῶν ἐξάρσεων. Ἡ ἄσκησις διδασκάλισσα ἀσήμου χωρίου, ὡς καὶ τὰ γυναικόπαιδα ἑτέρου χωρίου περιφονοῦν τὰς ἀπειλὰς, καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν θάνατον, διὰ νὰ γίνουν τέλος παρανάλωμα τοῦ πυρός. Πρόκειται περὶ θυσίας ἐπερόχου εἰς τὸν βωμὸν τοῦ ἔθνους, ἡ ὁποία δὲν θὰ μείνῃ μεμονωμένη. Εἰς τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων τῆς ἐποχῆς συχὰ θὰ ἀναγράφεται «εὐχαριστῶ σε Κύριε διότι θανάτου μετ' ἡξίωσας». Τὸ διήγημα εἶναι ὑποδειγματικόν ὡς πρὸς τὴν διὰ τῆς ἐξιστορήσεως παρεχομένην διαπαιδαγώγησιν τῶν ἑλληνοπαίδων. Τὸ τρίτον διήγημα ἀναφέρεται εἰς τὸν «μεγάλον Μοναστηριώτην», τὸν Θεόδωρον Μόδην. Τὸ διήγημα τοῦτο ρίπτει φῶς ζωηρὸν εἰς τὰς γνωστὰς πλέον μεθόδους τοῦ τότε βουλγαρικοῦ κοιμητιοῦ, περὶ δολοφονίας Ἑλλήνων προκρίτων πρὸς τρομοκράτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἡ κεραυνοβόλος καὶ αὐθόρμητος ἀντίδρασις πρὸς ἐπιβολὴν ἀντιπαιών καὶ δι' ἐκ μέρους νεαρῶν ἑλληνοπαίδων περιγραφομένη, ὡς πράγματι ἐλάμβανεν αὐτὴ χώραν τότε, δίδει τὸ μέτρον τοῦ ἀκαταβλήτου θάρρους αὐτοῦ τοῦ λαμπροῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε νὰ ἀντιδρᾷ (ἀλλὰ μόνον νὰ ἀντιδρᾷ), ὡς ἔπρεπεν, εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θλιβερῶν αὐτῶν μεθόδων.

Τὸ τέταρτον διήγημα, ὑπὸ τὸν τίτλον «Στὰ χνάρια τοῦ Παύλου Μελά» ἀναφέρεται εἰς τὴν περιοδείαν τοῦ Παύλου Μελά εἰς τὴν Μακεδониαν. Ἡ περιγραφή εἶναι γραφικωτάτη. Δι' αὐτῆς παρελαύνει ἐνώπιόν μας ὁ Μακεδονικὸς Ἑλληνισμὸς τῆς ἐποχῆς, οἱ σλαυόφωνοι, οἱ βλαχόφωνοι, οἱ ἑλληνόφωνοι, ὅλοι μετ' ἑνὴν ψυχὴν, μετ' ἑνὸ πάθος, μετ' ἑνὸ ἐθνουςιασμόν. Εἶναι ἡ καλυτέρα ἀνατομία τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς τῆς Μακεδονίας. Τὸ τελευταῖον διήγημα, «ὁ θάνατος τοῦ Μίκη Ζέζα», οὐσιαστικῶς συμπληρᾷ τὸ διήγημα τοῦτο μετ' ἑνὴν περιγραφὴν τῆς τελευταίας περιοδείας τοῦ ἥρωος, τὴν ὁποίαν ἐτερμάτισεν ὁ ἀπροσδόκητος θάνατος αὐτοῦ. Τὸ διήγημα εἶναι ἐξαντλητικὸν ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς περιγραφῆς τοῦ θανάτου, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τὴν πραγματικὴν ἀφετηρίαν τῆς ὀριστικῆς ἀναστάσεως τοῦ Πανελληνίου ἐκ τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀδρανούς ἐπισήμου στάσεως.

Τὸ πέμπτον διήγημα ἀναφέρεται εἰς τὸν Μητρούσην, «τὸν ἥρωα τῶν Σερρών». Ἡ περιγραφή, ἰδίᾳ τῆς τελικῆς φάσεως τοῦ ἥρωϊκοῦ θανάτου τοῦ ἀτρόμητου αὐτοῦ ἀνδρός, θὰ ἦτο ἀπίστευτος καὶ θὰ ἐγένετο δεκτὴ μόνον ὑπὸ τὴν ἐννοιαν τῆς μυθιστορίας, ἂν δὲν εἶναι ἀπολύτως ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον, ὅτι αὕτη ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ὁμῆν πραγματικότητά. Εἰς τὸ διήγημα τοῦτο, ὡς καὶ εἰς τὸ δωδέκατον, «Ἡ στερνὴ σφαῖρα», τὸ ὁποῖον περιγράφει τὸν ἐπίσης ἥρωϊκὸν θάνατον τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Κουτσούκη, καὶ τὸ ἔνατον, τὸ ὁποῖον περιγράφει τὸν θάνατον τοῦ Μοναστηριώτου ἐβελοντοῦ Φιλίππου Καπετανοπούλου, ὁ συγγραφεὺς παρέχει ὁμηρικὰς περιγραφάς, ὁμηρικὸν πρᾶγματι ἥρώων, καὶ παρα-

δίδει εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑθνους εὐγενεῖς φυσιογνωμίας, τῶν ὁποίων δικαίως ποιεῖται οὗτος τὸν ἔπαινον τῆς μνήμης των.

Εἰς τὸ ἕκτον διήγημα γίνεται λόγος περὶ τοῦ «βουλγαρικοῦ ὄργιου». Πρόκειται περὶ περιγραφῆς συγκεκριμένου ἐπεισοδίου, ἐνδεικτικοῦ τῆς συνήθους μεθόδου τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι ἐν ὀνόματι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας, διεπέρασαν ἐν στόματι μαχαίρας ὅσους εἶχον ἄλλην ἀντίληπιν περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐθνικότητος.

Εἰς τὸ ἕβδομον διήγημα γίνεται λόγος περὶ τοῦ «παράξενου βάλτου». Τόσον εἰς αὐτό, ὅσον καὶ εἰς τὸ δέκατον ὄγδον, «Ἡ καλύβα τοῦ Τσέκρη», περιγράφονται σκηναὶ ἀπὸ τὸν ἀνηλεῆ ἄγωνα εἰς τὴν τέως λίμνην τῶν Γιαννιτσῶν. Ὁ συγγραφεὺς, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ συνόλου τῶν διηγημάτων του ἀφιέρωσε τὸ μέγιστον τμῆμα τοῦ ἔργου του εἰς τὴν ἐξιστορησιν σκηνῶν ἐκ τοῦ ἁγῶνος εἰς ἄλλας περιοχάς, κυρίως δὲ εἰς τὰ Κορέστια. Ἡ ἐξήγησις εἶναι ὅτι τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν περιοχῶν ἐγνώριζε καλῶς. Παρ' ὅλα ταῦτα, εἰς τὴν λίμνην τῶν Γιαννιτσῶν διεξήχθη ἄγων μεγάλης διαρκείας ὑπὸ σκληροτέρας συνθήκας, ἀληθινῇ ἐποποιίᾳ, εἰς τὴν ὅποιαν θὰ ἡδύνατο ὁ συγγραφεὺς νὰ διαθέσῃ περισσότερον χῶρον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὰ δύο ταῦτα διηγήματα δίδουν ἀμυδράν μὲν, ἀλλὰ χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τῶν ἁγῶνων τῆς λίμνης.

Τὸ δέκατον διήγημα ἀναφέρεται εἰς τὸν ἁγῶνα τοῦ ἥρωϊκοῦ Μοριχόβου. Ὑπὸ τὸν γεωγραφικὸν τοῦτον ὄρον εἶναι γνωστὴ ἡ κοιλὰς τοῦ Ἐριγῶνος εἰς τὸ τμῆμα αὐτῆς πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Πελαγονίας, τῆς ὁποίας ἐκ τῶν εἰκοσι τεσσάρων σλαυοφώνων χωρίων τὰ εἰκοσι ἦσαν ἐλληνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ προπύργια τοῦ ἀγωνιζομένου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ περιοχὴ αὕτη δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ ἦτο ὅμως ἀδιανόητος ἐξιστορήσις τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος ἂνευ Μοριχόβου, εἰς τὸ ὅποιον μετὰ τῶν ἐξαιρέτων γηγενῶν πατριωτῶν ἔδρασαν καὶ σώματα ἐξ ἄλλων περιφερειῶν τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου. Συναφὲς εἶναι καὶ τὸ δέκατον τέταρτον, «Ἀντάρτες στὴ Μακεδονία», διότι περιγράφει πῶς μετεφύροντο καὶ πῶς ἀπεβίβάζοντο εἰς τὴν μακεδονικὴν γῆν τὰ διάφορα σώματα, τὰ ὅποια προωθοῦντο κατόπιν μέχρι Μοριχόβου. Τὸ ὄγδον, «Ἡ κρυψάνω», καὶ τὸ ἐνδέκατον, «Ἡ ὀξυὰ τοῦ Γυπαρῆ», περιγράφουσι μεμονωμένα γεγονότα, τὰ ὅποια εἶναι ἐνδεικτικὰ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὅποιον διεξήγετο ὁ Μακεδονικὸς Ἀγών. Δυνατὰ εἰς σύλληψιν ὡς μέθοδοι πολέμου ἀμυντικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημμένοι πολλάκις ἐκ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων διανθίζουν τὴν σκληρότητα τοῦ Ἀγῶνος τούτου μὲ πνευματικὴν ὀργάνωσιν, ἡ ὁποία κρατεῖ εἰς ἀγωνίαν τὸν ἀναγνώστην.

Τὸ δέκατον τρίτον, «Ὁ μικρὸς πράκτορας», καὶ τὸ δέκατον πέμπτον, «Ὁ προδότης», εἶναι περιγραφαὶ ἀντιθέτου περιεχομένου πράξεων, ἀφ' ἐνὸς μὲν εὐνυχίας καὶ τὸλμης νεαρῶν ἀγωνιστῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ποταπότητος καὶ δειλίας προδοτῶν. Αἱ περιγραφαὶ αὗται δίδουν μετὰ ἄλλων ἐν τινι δὲ μέτρῳ εἰκόνα καὶ τῆς ἠθικῆς στάθμης τοῦ Ἀγῶνος, διότι, πράγματι, αἱ ἐξάρσεις καὶ αἱ αὐτοθυσίαι δὲν ἔπαυον νὰ παρακολουθοῦνται πολλάκις ἀπὸ πράξεις συγνῆς προδοσίας. Εἶναι ἡ πραγματικότης τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὑπὸ κρίσιν βιβλίου ἐξυπηρετεῖ μὲ τόσῃν γλαφυρότητι.

Τέλος τὸ δέκατον ἕβδομον, «Ἡ μετάληψη», καὶ τὸ δέκατον ἑνατον, «Ταραγμένα Χριστούγεννα», παρέχουν τὴν εἰκόνα τῆς δοκιμασίας τῆς συνειδήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβάλλοντο πολλάκις οἱ ἀγωνισταί, ὡς καὶ τῆς αἰφνιδιαστικῆς τροπῆς τῶν πραγμάτων εἰς στιγμὰς γαλήνης, τόσον σπανίας εἰς τὴν πολυτάραχον ἐκείνην ἐποχὴν.

Θὰ ἡδύνατο τις νὰ ἀναγνώσῃ τὸ βιβλίον τοῦτο μὲ τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον καὶ μὲ τὴν αὐτὴν προσοχὴν ἔστω καὶ ἂν περιεῖχε διπλάσιον ἀριθμὸν διηγημάτων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον θὰ πρέπῃ νὰ εἶναι τις ὑπόχρεως εἰς τὸν συγγραφέα, ὁ ὅποιος μὲ τὰ ὀλίγα αὐτὰ διηγήματα κατώρθωσε νὰ δώσῃ σαφὴ εἰκόνα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, εἰς ὅλας τὰς ἐξάρσεις, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀθλιότητας αὐτοῦ, κατὰ τρόπον τόσον προσιτόν εἰς τὸ εὐρὺ κοινόν. Δι' ὧν τῶν γραμμῶν τοῦ βιβλίου διέρχεται ἡ ἐθνικὴ ἀρετὴ, διὰ τῶν αὐτῶν δὲ γραμμῶν ἀπο-

δίδεται ὁ φόρος τιμῆς εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι, παρ' ὅλον ὅτι δὲν ἔτυχον πάντοτε τῆς δεούσης προσοχῆς, δὲν παύουν νὰ εἶναι οἱ ἀκρογωνιαίτοι λίθοι τοῦ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀνεγερθέντος ἔθνικοῦ ἡμῶν οἰκοδομήματος. Εἰς τὸν κ. Τσάμην ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι προβάλλει αὐτοὺς εὐθέως δι' ὅλου τοῦ βιβλίου του εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἀνθρωπίνων αὐτῶν δυνατοτήτων, τὰς ὁποίας ὑπερέβαλον πολλὰκις. Θὰ ἔπρεπεν ἐπὶ τέλους νὰ γίνεται συγνότερον τὸ πνευματικὸν μνημόσυνον αὐτῶν, ὅχι μόνον διὰ νὰ μανθάνουν ὅλοι τὴν ἔθνικὴν μας ἱστορίαν καὶ νὰ διαπαιδαγωγοῦνται δι' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ εὐφραίνωνται καὶ αὐταὶ αὐταὶ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀφιέρωσιν ἔχει εἰς τὸ βιβλίον του ὁ συγγραφεὺς Παῦλος Τσάμης, ὁ ὅποιος διὰ τοῦ βιβλίου τούτου, προσφέρει μίαν εἰσέτι ὑπηρεσίαν εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν ὁποίαν κατὰ τὰ λοιπὰ ὑπηρετήσεν ὡς ἀξιωματικὸς ἐπὶ ἑτῇ μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΝ. ΡΑΒΟΥΣΚΟΣ

V. J. Grocyl, Reformi v Dounajskih Knjažestvah i Rossja (20-30 Godi XIX Veka), (Αἱ μεταρρυθμίσεις εἰς τὰς Παραδουναβίους 'Ηγεμονίας καὶ ἡ Ρωσία κατὰ τὰ ἔτη 20-30 τοῦ 19ου αἰῶνος), Μόσχα (ἔκδ. «Ἐπιστήμη») 1966, σελ. 406.

Τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον περιήλθεν εἰς χεῖρας μου πρό τινας καὶ ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὰς ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως, εἰς τὰς ὁποίας ἦσαν ἐγκατεστημένοι, ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἄκομῃ, καὶ πολλοὶ Ἕλληνες. Μετὰ τὴν κατατοπιστικὴν εἰσαγωγὴν, εἰς τὸ Α' κεφ. ὁ συγγραφεὺς ἀσχολεῖται μὲ τὴν κοινωνικὴν, οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν εἰς τὰς Παραδουναβίους 'Ηγεμονίας κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 19ου αἰῶνος, εἰς τὸ Β' κεφ. μὲ τὴν Ρωσίαν καὶ τὰς Παραδουναβίους 'Ηγεμονίας κατὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1828-1829 καὶ μὲ τὰς ἐπελθούσας μεταρρυθμίσεις εἰς αὐτὰς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1828-1829, εἰς δὲ τὸ Γ' κεφ. περιλαμβάνονται οἱ ἐφαρμοσθέντες ὀργανωτικοὶ νόμοι καὶ αἱ παρεμφερεῖς διατάξεις καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει, καὶ ἔπεται ἡ πλουσία βιβλιογραφία ρωσικὴ καὶ ξένη, καθὼς καὶ ὁ πίναξ κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Γενικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ βιβλίου εἶναι ὅτι ὁ συγγρ. ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὴν συμβολὴν τῶν Ρώσων εἰς τὰς ἐπελθούσας μεταρρυθμίσεις εἰς τὰς 'Ηγεμονίας κατὰ τὴν προσωρινὴν ρωσικὴν κατοχὴν τῶν ἐτῶν 1829-1833 ἐν συγκρίσει μὲ τὰς προηγουμένας καταστάσεις, τὰς ὁποίας σχολιάζει δυσμενῶς καὶ λαμβάνει θέσιν καθαρῶς μαρξιστικὴν καὶ ὁλιστικὴν, ἐξιδανικεῶν μόνον τὴν ἐποχὴν τῶν δύο δεκαετηρίδων τῆς ρωσικῆς κατοχῆς. Προντίζει κατὰ κανὸνα νὰ ἐξάρῃ τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν τῶν Ρώσων εἰς τὰς Ρουμανικὰς χώρας καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ θέματα ἰδίως, τονίζει δὲ ὅτι ἡ τσαρική τότε Ρωσία ἐφρόντιζε ὑπὲρ τῶν λαῶν τῆς Ρουμανίας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι, δηλ. οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Φαναριῶται ἡγεμόνες, κατεδυνάστευον τὴν χώραν (σ. 169). 'Αλλὰ καὶ εἰς τὴν σ. 123 ἀναφέρει ὅτι οἱ Φαναριῶται δὲν ἐπεθύμουν νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν 'Υψηλὴν Πύλιν (Τουρκία), ἐν τούτοις ὅμως μερικοὶ ἐξ αὐτῶν, ὅπως ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ ὅλων τῶν Βαλκανικῶν λαῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ συγγρ. κρίνει τὰς ἀγροτικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Κωνστ. Μαυροκορδάτου, ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, καὶ ὑποστηρίζει ὅτι κατὰ τὴν ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἡ Ρωσία ἐβοήθησε τὸν ἑλληνικὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, διότι ὁ Τσάρος καὶ ὁ ὑπουργὸς του Ἰωάννης Καποδίστριας ὑπῆρξαν τὸ κέντρον τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, ὑποστηρίζαντες τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα ὅλων τῶν Βαλκανικῶν λαῶν (σ. 131).

Εἰς τὰς σ. 137 καὶ 138 γράφει ὅτι οἱ βογιάροι τῆς Μολδαβίας τὸ ἔτος 1821 ἦσαν